

Gianfranco Ravasi, *Biografia Jezusa według Ewangelii*, tłum. Krzysztof Stopa, Wydawnictwo „Jedność”, Kielce 2023, ss. 319 [recenzja].

W 2023 roku w Kielcach nakładem Wydawnictwa „Jedność” ukazała się nowa książka kard. Gianfranca Ravasio *Biografia Jezusa według Ewangelii*. Składa się ona z kilkunastu części, które autor zatytułował: *Wprowadzenie* (s. 7–12), *U źródeł Ewangelii* (s. 13–46), *Marek, pierwszy ewangelista* (s. 47–72), *Mateusz, najpopularniejsza ewangelia* (s. 73–108), *Łukasz, najbardziej wytworny ewangelista* (s. 109–138), *Jan, ostatnia ewangelia* (s. 139–174), *Dzieciństwo Jezusa* (s. 175–196), *Jego słowa* (s. 197–224), *Jego ręce* (s. 225–252), *Proces i wyrok* (s. 253–284), *Zmartwychwstanie* (s. 285–298) oraz *Ewangelie apokryficzne* (s. 299–314).

Ponieważ autorem książki jest wybitny biblista, kardynał Kościoła katolickiego, niniejsza recenzja (= prezentacja) zostanie napisana w duchu szacunku dla tego dostojnika kościelnego i jego dorobku naukowego. A jak będzie ona wyglądała? Otóż ograniczy się jedynie do zagadnień literackich i teologicznych.

Gdy chodzi o kwestie literackie, to recenzowana książka została napisana językiem jasnym, prostym, obrazowym i bardzo komunikatywnym. Koniecznie należy podkreślić, że zachodzące w niej analizy są nad wyraz wnikliwe i rzetelne, i zawsze koronowane trafnymi puentami; liczne zaś terminy hebrajskie, aramejskie i greckie zachodzące na jej kartach – zawsze pisane, zrozumiałą dla każdego czytelnika, łacińską czcionką. Gdy natomiast chodzi o zagadnienia teologiczne, to publikacja stanowi doskonałą lekturę pomocniczą do wykładów z Ewangelii synoptycznych i Ewangelii Jana. Warto więc przybliżyć jej treść.

W książce autor przypomniał m.in., że cztery teksty Ewangelii zanim powstały, przeszły długą drogę: od tradycji ustnej, sięgającej czasów Jezusa (28–30 r.), przez wstępne spisanie, które najprawdopodobniej rozpoczęło się już w latach czterdziestych, aż po ostateczną redakcję, która miała miejsce w latach 67–100. Wykazał więc, że ich powstanie nie było jednorazowym aktem, lecz dynamicznym procesem rozłożonym na kilkadziesiąt lat. Oczywiście syntetycznie scharakteryzował każdą z ewangelii.

Prezentując Ewangelię według św. Marka (grec. Εὐαγγέλιον κατὰ Μάρκον – Euangelion kata Markon), przypomniał m.in., że już najstarsi Ojcowie Kościoła, na przykład Papiasz (I/II w.), nazywali ją: „pamiętnikami Piotra”, „wspomnieniami Piotra”, „katechezą Piotra” czy „ewangelią Piotra”. Oczywiście podkreślił, że jej autorem jest Marek – uczeń Piotra, który napisał ją w Rzymie około 67–70 roku i zaadresował do poganochrześcijan. Kard. Ravasi nadto dodał, że głównymi tematami tej Ewangelii są: droga Jezusa, godność Jezusa, sekret mesjański i królestwo Boże. Opisując zaś Ewangelię według św. Mateusza (grec. Εὐαγγέλιον κατὰ Ματθαῖον

– Euangelion kata Mattaion), biblista przypomniał m.in., że wyszła ona spod pióra apostoła Mateusza, który napisał ją około 70–80 roku w Syro-Palestynie i zaadresował do judeochrześcijan. Autor wspomniał przy tym, że głównymi tematami tej księgi są chrystologia (Jezus – Nauczyciel i Cudotwórca) i eklezjologia (Izrael, Kościół, królestwo niebiańskie). Z kolei charakteryzując Ewangelię według św. Łukasza (grec. Εὐαγγέλιον κατὰ Λουκᾶν – Euangelion kata Loukan), teolog przypomniał m.in., że zredagował ją Łukasz w latach 80–90 w Grecji bądź Syrii, bądź Achai i przeznaczył dla poganochrześcijan. Oczywiście autor dodał, że najistotniejszymi tematami trzeciej Ewangelii są: chrystologia, pneumatologia, królestwo Boże, mariologia, modlitwa i miłosierdzie. I wreszcie przedstawiając Ewangelię według św. Jana (grec. Εὐαγγέλιον κατὰ Ἰωάννην – Euangelion kata Ioannen), kard. Gianfranco Ravasi wyakcentował, że około 100 roku w Efezie zredagował ją apostoł Jan i zaadresował do chrześcijan. Wspomniał także, że do najważniejszych tematów czwartej Ewangelii należą: chrystologia, pneumatologia, mariologia oraz królestwo Boże.

Po syntetycznym zaprezentowaniu całych ewangelii autor scharakteryzował również najważniejsze ich części: dzieciństwo Jezusa, Jego słowa i czyny (łac. *ipsissima verba et facta Iesu*), Jego mękę (łac. *passio Domini nostri Iesu Christi*) oraz Jego zmartwychwstanie.

Prezentując ewangelię dzieciństwa, wspomniał, że w ścisłym tego słowa znaczeniu pojawia się ona tylko w dwóch pierwszych rozdziałach Ewangelii Mateusza i Ewangelii Łukasza (Mt 1–2; Łk 1–2). Dodał przy tym, że zapisy te są zarazem podobne do siebie i różnią się między sobą. Są podobne, ponieważ opowiadają o wczesnych latach życia Jezusa, z kolei różnią się, ponieważ każdy z ewangelistów opisując te wydarzenia, posiłkował się innymi źródłami i pisał z innej perspektywy. Teolog podkreślił, że Mateusz opierając się na tzw. pamiętnikach Józefa, pisał ewangelię dzieciństwa z jego perspektywy i to jego uczynił kluczową postacią tej części Ewangelii. Łukasz zaś, oparłszy się na „pamiętnikach Maryi”, pisał ewangelię dzieciństwa z Jej perspektywy i Matkę Jezusa umieścił w centrum wczesnych wydarzeń zbawczych Nowego Testamentu. Oczywiście kard. Ravasi przytoczył kilka perykop z ewangelii dzieciństwa, należących do *Sondergut* każdego z tych ewangelistów. Odnotował więc, że tylko Mateusz wspomniał: o obecności magów przy żłóbku Jezusa (Mt 2,2-12), o przerażeniu Heroda i całej Jerozolimy z powodu narodzin nowego Króla (Mt 2,3) czy o rzezi niemowląt (Mt 2,16-18). Z kolei Łukasz – o pasterzach, którzy oddali hołd Nowonarodzonemu (Łk 2,8-20), o Symeonie (Łk 2,25-35), o prorokini Annie (Łk 2,36-38) oraz o obecności dwunastoletniego Jezusa w świątyni jerozolimskiej (Łk 2,41-50).

Przybliżając zaś *ipsissima verba et facta Iesu*, autor podkreślił, że Jezus był przede wszystkim Nauczycielem, a dopiero potem Cudotwórcą, że najpierw nauczał, jak do trzeciej do królestwa Bożego, a dopiero potem czynił cuda. Kard. Ravasi wykazał więc, że nauczanie Jezusa pełniło pierwszorzędną rolę w Jego publicznej działalności, Jego zaś cuda – wtórną i były zdecydowanie podporządkowane Jego naukom. Oczywiście wspomniał, że Jezus nauczając, głosił głównie przypowieści (hebr. l. poj. מַשְׁלָּ – maszał; grec. l. poj.: παραβολή – parable; παροιμία – paroimia), czyli krótkie, dwuwymiarowe opowiadania, w których za pomocą obrazów z życia wziętych ilustrował prawdy wyższe, prawdy o królestwie Bożym. W trakcie niezwykle ciekawych analiz biblista przybliżył dwie z nich: przypowieść o synu marnotrawnym (Łk 15,11-32)

oraz parabolę o miłosiernym Samarytaninie (Łk 10,30-37). Z kolei opisując cuda Jezusa (hebr. l. poj. שֵׁנ – oth; grec. l. poj.: $\delta\acute{\upsilon}\nu\alpha\mu\iota\varsigma$ – dynamis, $\sigma\eta\mu\epsilon\iota\omicron\nu$ – semeion, $\epsilon\rho\gamma\omicron\nu$ – ergon, $\tau\acute{\epsilon}\rho\alpha\varsigma$ – teras, $\pi\alpha\rho\acute{\alpha}\delta\omicron\zeta\omicron\varsigma$ – parodoksos, $\acute{\alpha}\rho\epsilon\tau\acute{\eta}$ – arete), teolog przypomniał, że dzielą się one na cztery kategorie: panowania nad naturą (np. przemiana wody w wino; J 2,1-12), uzdrowienia (np. uzdrowienie paralytyka; Mk 2,1-12; Mt 9,1-8; Łk 5,17-26), wskrzeszenia (np. wskrzeszenie Łazarza; J 11,1-44) i egzorcyzmy (np. uwolnienie opętanego z Gerazy = Gadary; Mk 5,1-20; Mt 8,28-34; Łk 8,26-39). Oczywiście streścił kilka aretologii. Warto tu wymienić chociażby takie jak opis uzdrowienia paralytyka (Mk 2,1-12; Mt 9,2-8; Łk 5,17-26), perykopa o uwolnieniu opętanego z Kafarnaum (Mk 1,23-28; Mt 8,16; Łk 4,31-39) czy podanie o wyzwoleniu opętanego z Gerazy (= Gadary; Mk 5,1-20; Mt 8,28-34; Łk 8,26-39).

Streszczając zaś opisy męki Pańskiej, kard. Gianfranco Ravasi przypomniał m.in., że należą do nich zapisy: o modlitwie Jezusa w Ogrójcu (Mk 14,32-42; Mt 26,36-46; Łk 22,39-46), o aresztowaniu Jezusa (Mk 14,43-52; Mt 26,47-57; Łk 22,47-53; J 18,2-11), o przesłuchaniu Jezusa przed Sanhedrynem (Mk 14,53-65; Mt 26,57-68; Łk 22,54.63-71; J 18,24), o przesłuchaniu Jezusa przed Piłatem (Mk 15,1-5; Mt 27,1-2.11-14; Łk 23,1-7.13-16; J 18,28-40), o ukrzyżowaniu i śmierci Jezusa (Mk 15,20-41; Mt 27,32-56; Łk 23,26-49; J 19,16-37) oraz fragment o pogrzebie Jezusa (Mk 15,42-47; Mt 27,57-61; Łk 23,50-56; J 19,38-42). W trakcie ciekawych analiz autor bardzo mocno podkreślił, że Żydzi skazali Jezusa na śmierć, ponieważ ogłosił się On Synem Bożym (Mk 14,61-64; Mt 26,63-66; Łk 22,70-71; J 19,7), z kolei Rzymianie – bo proklamował się Królem Żydowskim (Mk 15,15; Mt 27,11-31; Łk 23,2-25; J 19,13-19). Wykazał zatem, że Żydzi i Rzymianie nie byli zgodni co do winy Jezusa, a jednak skazali Go na śmierć. Udowodnił więc, że wyrok, jaki wydali na Niego, był niesprawiedliwy. Podkreślił przy tym jednak, że Jezus nie padł ofiarą intryg swoich wrogów, lecz na sposób ekspiacji złożył swoje życie Bogu.

I wreszcie omawiając kwestię zmartwychwstania Jezusa (grec.: $\acute{\alpha}\nu\alpha\sigma\tau\alpha\iota\varsigma$ – anastasis; $\epsilon\gamma\epsilon\rho\iota\varsigma$ – egeresis; $\epsilon\zeta\acute{\alpha}\nu\alpha\sigma\tau\alpha\iota\varsigma$ – eksanastasis), teolog biblijny podkreślił, że jest ono najważniejszym wydarzeniem w historii ludzkości. Oczywiście zaznaczył, że opisali je wszyscy czterej ewangelisci (Mt 28,1-20; Mk 16,1-20; Łk 24,1-53; J 20,1-21,25). Nadto dodał, że zasadniczymi elementami podać o zmartwychwstaniu Jezusa są kwestia pustego grobu oraz liczne epifanie, jakie miały miejsce po tym wydarzeniu, a dokładniej – chrystofanie i angelofanie.

Recenzowaną książkę wieńczy rozdział poświęcony apokryfom, a ściślej – ewangeliom apokryficznym. Biblista przypomniał w nim, iż apokryfy nowotestamentowe to literatura o tematyce biblijnej, która powstawała od II do V wieku. Wspomniał przy tym, że ich twórcy bardzo często podszywali się pod znane postaci biblijne, np. Piotra, Pawła, Tomasza, Jakuba i wielu innych, by w ten sposób nadać rangę swoim dziełom. Nadto kard. Gianfranco Ravasi wspomniął, że powstawały one z trzech powodów: by zaspakajać ciekawość ludzi zainteresowanych życiem Jezusa, by bronić nowej, ciągle jeszcze rodzącej się wiary oraz jako forma egzegezy ludowej. Zasygnalizował przy tym, że apokryfy nowotestamentowe dzielą się na cztery grupy: apokryfy do ewangelii (1), do dziejów (2), do listów (3) i do apokalipsy (4). Oczywiście przywołał najbardziej znane z nich, np.: Ewangelię Tomasza (II w.) i Ewangelię Gamaliela (V w.)

Konkludując, należy stwierdzić, że książka *Biografia Jezusa według Ewangelii* to bardzo wartościowa i interesująca publikacja, doskonała lektura pomocnicza do

wykładów z biblistyki Nowego Testamentu. Jej zaś autor kard. Gianfranco Ravasi to wybitny biblista świetnie władający piórem, piszący w bardzo zrozumiały sposób o najtrudniejszych passusach Biblii. Nie pozostaje już nic innego, jak tylko zachęcić do lektury jego książki.

Dr Jarosław Ćwikła

Prymasowski Instytut Kultury Chrześcijańskiej w Bydgoszczy

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4325-1462>